Digitized by Google

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
3186276404

Digitized by Google

O DUBRAVCI

DRAMI IVANA GUNDULIĆA.

130630

U PROSLAVU GUNDULIĆEVE TRISTOGODIŠNJICE

NAPISAO

Dr. FRANJO MARKOVIĆ.

(Preštampano iz LXXXIX. knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.)

U ZAGREBU

TISAK DIONIČKE TISKARE

1888.

Digitized by Google

J 6325

Digitized by Google

Navršilo se jučer tri sto godina, što se je u Dubrovniku rodio Ivan Gundulić, komu hrvatski te srbski narod i sav slavenski rod priznaje slavu jednoga od prvih i najplemenitijih svojih pjesnika. Te slave dostao se je Ivan Gundulić može bit više po idejah, koje se u njegovih djelih ogledaju, nego li po sjajnih krasotah pjesničkoga sloga. U ovo tri vieka dosta se je promienio ukus obzirom na oblike pjesničkoga prikazivanja i na pjesnički slog; ali vriednost onih ideja, koje se u Guduliću ogledaju, nije se promienila. To su one iste ideje, koje su sjajna obilježja Dubrovnika u njegovom poviestnom razvoju. Po svom položaju, postanku i razvitku Dubrovnik je gojio predaju staroklasičnoga grčkoga i rimskoga književtva i s njom spojenu ideju humanizma; on je ideju humanizma izmirivao s idejom kršćanstva; on je na osnovu tako udruženih onih dviju ideja oživotvarao ideju slobode nutarnje i vanjske; on je, uporabljujući svjetlo tih ideja na sav rod, čijim se je pripadnikom nazivao i s ponosom ćutio, s vidika tih ideja motrio i njegovao ideju slavenstva. Znamenitost Ivana Gundulića stoji u tom, što je on te ideje, tu dušu svoga rodnoga grada u sebe primio, te krepko i sjajno u svojih pjesničkih djelih prikazao. Kako ih je prikazao u Dubravci, to ću nastojati ovom razpravom iztaknuti kao malenim prilogom k proslavi tristogodišnjice velikoga genija Gundulića; genija, koga su vriednost cieniti znali ilirski preporoditelji hrvatske knjige, kadno su g. 1838 na dan 20. prosinca častili ovdje u crkvi sv. Katarine dviestogodišnju spomen njegove smrti, a počimajući izdavati ovdje g. 1844. prvi put njegova cjelokupna djela, izjavili

Digitized by Google

u predgovoru želju: „do se pod krjepkim' i blagim' zrakami Gundulićeva duha duh naroda našega oporavi i osviesti".[1]

Slobodu Dubrovnika slavi Gundulić u svojoj drami Dubravci. Tu slobodu iztiče u 16. vieku prva tiskana poviest Dubrovnika, od Serafina Razzia, veleći: „Dubrovnik jedini je grad u Dalmaciji danas slobodan";[2] tu slobodu iztiče u 17. vieku Palmotić u stihovih: „ .. sciat Itala tellus, haud Ragusinis serpere terris barbariem, ingenuas sed libera stare per artes moenia"; tu slobodu iztiče u 18. vieku Bošković u stihovih: „... *libertate perenni*, grandibus ingeniis, et nobilitate vetusta, dulce mihi natale solum, Ragusa!"[3] Ta sloboda kolika bijaše svetinja Ivanu Guduliću, pokazuju rieči njegove u posveti „Suzâ sina razmetnoga" od godine 1622., gdje no veli: „Neka naš Dubrovnik pred sudcem obćeniem i pred Bogom od vojska... odvjet nadje, obranu stigne, štit izprosi osobitom vladanju, vlastitom gospodstvu i čistomu dievstvu, u komu po višnjoj milosti naša sloboda neoskvrnjena veće od tisuću godišta uzdržala se i sahranila, što dopusti i u naprieda svemoguća vlas'.[4] Kako je Gundulić u naponu svoje umne snage, u svojoj četrdesetoj godini, slavio slobodu Dubrovnika; kako je on shvaćao bivstvo njezino i uvjete i posljedice njezine: to razabiramo podpuno iz njegove drame Dubravke, prikazane u Dubrovniku god. 1628.

Sadržaj i smisao Dubravke mogao bi se, po prvom dojmu, označiti ovako. Po liepom običaju, koji su zakonom ustanovili pradjedovi, svetkuje se svake godine jedan dan na čast božice slobode, da bi se neprestanom spomenom slobode žarila od koljena do koljena ljubav za obćeno dobro; s tom svetkovinom slobode spaja se na večer, po ustanovi pradjedova, vjeritba i pir najljepše djevojke s najljepšim mladićem, kao simbol, neka se u skladu i miru život države provodi. U zoru toga svečanoga dana zaklanja se u Dubrovnik i nalazi u njem sigurno utočište starac Dalmatinac, koji krjepko i živo prikazuje razliku medju slobodnim sretnim Dubrovnikom i podjarmljenom nesretnom Dalmacijom. Prikazavši ovako pjesnik vriednost slobode, koju uživa Dubrovnik, crta moralne mane, koje su se stale uvlačiti u život dubrovački, te koje su podobne podkopati njegovu slobodu. Te mane prikazane su

[1] Predgovor, str. V i XII, u: Ivana Gundulića Osman. Zagreb, 1844.
[2] Razzi Serafino, La storia di Raugia, Lucca 1595. Pag. 121.
[3] Appendini, Notizie istorico-critiche. Ragusa, 1802—3, II, pag. 4.
[4] Ivana Gundulića različite pjesni, str. 3; Zagreb 1844.

Digitized by Google

navlastito u četirima licima drame: u satirima Divjaku i Vuku, u pastiru Zagorku, u Pelinci; pak još u tom dogadjaju, da oni, koji imaju dosuditi najljepšu djevojku najljepšemu mladiću, zavedeni zlatom dopitaju prvu krasoticu Dubravku ružnomu bogatašu Grdanu, u mjesto — kako bi se po obćem glasu očekivalo — čestitomu Miljenku. Ali bog ljubavi zaprieči nenaravni savez i učini, da se ipak, na obću volju i radost, vjenča Dubravka s Miljenkom. Tako se održaje stari običaj i zakon, božici slobodi prinose se zavjetni darovi, njoj na čast odlažu se prionule mane, i pjeva se na koncu uzhitna himna slobodi.

Ovako shvaćeni sadržaj i smisao Gundulićeve Dubravke razsvjetljuju podatci iz poviesti prosvjetne, političke i književne, koji imaju odgovoriti na ova poglavita pitanja: Koje su sbiljne dubrovačke svetkovine povodile Gundulića, da je onako pjesnički prikazao svetkovinu slobode? Koji je sbiljni poviestni temelj onakovoj njegovoj slici Dubrovnika i Dalmacije? Koji su stariji književni uzori utjecali na Gundulića, da je u onakovu obliku sastavio svoju dramu Dubravku?

Glavni temelj Guduliću. da je u Dubravci prikazao onakovu svetkovinu slobode, bila je jamačno svetkovina sv. Vlaha, zaštitnika dubrovačke republike, ili, na dubrovačku rečeno, slobode. Opis te svetkovine imamo već iz sredine 15. vieka, od Philippa de Diversis,[1] koji kaže, da na blagdan sv. Vlaha, dne 3. veljače, po podne poziva knez dubrovački plemenitu mladež obojega spola, te se igra kolo i čini veselje uz trublje i frule, a kadšto mladići izvode junačku igru, koja se opisuje nalik na sada nazvanu „alku"; a da se posebna još svetkovina sv. Vlaha slavi obhodom dne 9. ožujka na uspomenu godine 1400, kadno je Dubrovniku spasena sloboda, bivši odkrita urota skovana proti njoj. — Obsežniji opis imamo od konca 16. vieka u spomenutoj poviesti Dubrovnika od Razzia.[2] Po njem potječe svetkovina od g. 871, kadno su Mletčani htjeli varkom osvojiti Dubrovnik, ali ga je spasao sv. Vlaho, te mu za to Dubrovčani podigoše crkvu i učiniše ga zaštitnikom republike; prema tomu biti će rieči u 1. prizoru Dubravke: „Ovo dan je, ki dohodi jednom nami na godište, u ki sladkoj mi slobodi činimo ovdje svetilište, — sladkoj slobodi i od časti i od uresa vjekovita,

[1] Philippi de Diversis, Ragusii descriptio, 1440; pars IV, cap. 2 i 12; izdanje Brunelli-a u programih Zadarskoga gimnazija 1880—2.
[2] Razzi o. c. pag. 20, 54, 135—138.

*

Digitized by Google

u kôj *niče* i *uzrasti* Dubrava ova plemenita.“ Opisujući samu svetkovinu, pripominje Razzi, da se tu može pjevati s Davidom (psal. 132): „Eto kako je dobro, kako je ugodno, da borave braća skladno sjedinjena“, na što nalikuju rieči u Dubravci (čin II, prizor 1, i čin III, konac): „Ovi dan se slavi,... da se u miru dni vode sried sklada; — u jedinstvu, u ljubavi neka draži dan izlazi.“ Iz Razzijeva opisa svetkovine crkvene i svjetovne vadimo samo one njeke crte, kojim ima pjesničkih nalika u drami Dubravci. Na večernji u oči blagdana sv. Vlaha množtvo bratovština u obhodu polaže darove na oltar zaštitnika slobode, što traje do preko zahoda sunca; u Dubravci na koncu, u večer, prinose se zavjetni darovi božici slobodi. Na dan sv. Vlaha u crkvi poslie evangjelja svećenici pjevaju a sbor pet puta odpieva „salus et vita“, na posljedku knezu republike „salus, vita, honor et victoria“; nalik na to je na koncu Dubravke svećenikov pjev i višekratni sborni odpjev na čast slobode. U oči blagdana čini se po gradu smotra seoskoga pučanstva s kopna; u njegovu obhodu ide i njekoliko krabulja, koje pjevaju, veli Razzi, njeke svoje slavenske pjesmice preliepa napjeva; a na sam blagdan po podne čini se obhodna smotra pučanstva s otokâ, i vojske. Onim krabuljam odgovaraju u Dubravci tri satira i njihove šaljive i pirne pjesme narodnoga kroja; onomu tolikomu skupu pučanstva odgovaraju u Dubravci rieči (III, 3): „Ah kâ čeljad, množtvo koje sabralo se sa svieh strana, i star i mlad svak došo je na slavljenje blaga dana; sve su vile, svi pastiri s vrstom svakom ženâ i ljudî, i gorani i satiri dotekli su oda svudi.“ Što Razzi govori o drugoj svetkovini u čast sv. Vlaha, na dan 9. ožujka, tomu ima u trojem obziru pjesničke nalike u Dubravci. Godine 1400. malo da nije, piše Razzi, po uroti četiriju mladića, zlatom bosanskim podmićenih, pao Dubrovnik u ruke bosanske; ali posredovanjem sv. Vlaha urota se odkri, grad se spase, pak na uspomenu toga čini se 9. ožujka obhod u crkvu svetca zaštitnika republike, te se u obližnjoj logjiji besjedi propovied o slobodi. U Gundulićevoj Dubravci, koja je sva, a navlastito završetkom svojim, pjesnička propovied o slobodi, po zlatnom mitu mal da ne dobiva Dubravku Grdan, ali božanstvo to u posljednji čas zaprieči, radi čega Ljubdrag kaže (III, 6): „Riet je triebi. vrh vladanja svieh na svitu da vladalac višnji s nebi ima pomnju posobitu; da se *on* danas ne nadkloni vrh Dubrave ove naše, po tle idjahu svi zakoni, sloboda se satiraše“.

Napokon treba uzeti na um njeke crte dubrovačkih svetkovina, kako su još za konac 18. i početak ovoga vieka zabilježene od

Digitized by Google

Appendinia.[1] I on spominje, da na večernji u oči blagdana sv. Vlaha obrtne bratovštine i glavari njekih oblasti prilažu darove svetcu zaštitniku slobode. Za sam blagdan podaje Appendini novu crtu, da prije mise u nazočnosti kneza, sjedeća pred palačom, dvanaest gospodja izvodi seoski ples uz pastirska glasbala; one pri kazuju mir i obilje raznimi simboli, kao: posudami ulja i vina, viencî povrća, košaricami kruha, grančicami masline, a zatim zapovjednik mornarice upravlja na zaštitnika republike čestitku, zvanu „laus". Tomu odgovara konac Dubravke, gdjeno deset lica prinosi darove slobodi, medju iniem grančicu masline, ružicu, med, čašu vina, košaricu trešanja, sira itd., a svećenik govori napokon „molitvu" o miru i obilju, te na slavu božici slobodi. Mir iztiče se na blagdan sv. Vlaha po podne tim, što se, izvedši čete prividan boj, javlja završetak njegov knezu riečmi: „naši su pobiedili, sve je mirno i bez pogibli." Potanje govori Appendini o trima krabuljama. Još danas, kaže, čuvaju Dubrovčani stare običaje, te se na poklade i na njeke druge dane pučkih svetčanosti vidjaju tri pučke osobe preodjevene u krabulje, koje prikazuju Marta, Baka ili Silena i Dianu; one obilaze gradom uz diple i bubanj plešući seoski ples. Takove tri krabulje igraju i po podne na blagdan sv. Vlaha na oči knezu pod triemom palače. Prvoga svibnja obhodi po gradu bratovština postolarâ, liepo odjevenih, izvodeći dražestan ples, a jedan je od njih zakrabuljen kao Bembelj, to jest Bako ili Silen, sav u zelenilu i cvieću. Još spominje Appendini, da u oči sv. Vida i još njekih svetaca mladež preskakuje oganj i oko njega pleše, urešena vienci na glavah i kličući u slavu svetcu. S krabuljama Marta, Baka i Diane dovodi Appendini u svezu stari pučki pripjev „Hoja, Lero, Dolerije." U drami Dubravci sve se kiti cviećem i vienci; u drami Dubravci tri satira, od kojih se jedan bio preodjeo u žensko ruho, igraju kolo i pjevaju uz onaj pripjev: „Hoja, Lero, Dolerije", a prije toga jedan satir svira u sviralu, drugi puše u diple, a trećemu se naredjuje, da u bubanj udara na piru. Pa kako po Appendiniu knez i vojskovodja čine za svetkovine sv. Vlaha sjajne gostbe, tako se u Dubravci pod konac čine priprave za pirnu gostbu.

Po svem tom može se tvrditi, da je Gundulić ono, što je često gledao u sbiljnoj svetkovini zaštitnika slobode dubrovačke, prenio u pjesnički sviet, i upotriebio za svoju Dubravku navlastito i ono,

[1] Appendini o. c. I. pag. 177—181; 196; 54—64.

Digitized by Google

što je u pučkih zabavah bilo ostataka iz davnih poganskih vremena. Ni pjesnički ni vjerski obziri nisu mu dopuštali, da prikaže istinitu sbilju dubrovačkoga blagdana slobode, nego je sve prenio u staro doba: Dubrovnik pretvorio alegorički u dubravu (na što ga je putilo samo ime grada i poviestna predaja o postanku njegovu),[1] Dubrovčane u pastire, crkvu u hram Lera, boga ljubavi. Ovakova potrebna pretvorba sbiljne svetkovine slobode naravski ga je privodila k obliku pastirske drame, koji je on našao kod svojih predhodnika dubrovačkih i kod Talijana. Kako je Gundulić taj oblik pastirske drame samostalno upotriebio, o tom će biti rieč poslie.

Prelazimo na drugo pitanje: Kako Gundulić prikazuje u Dubravci političko i družtveno stanje Dubrovnika i Dalmacije? Koliko ta njegova prikaza odgovara poviestnoj sbilji?

Pošto je u prvom prizoru drame naznačena narav i svrha dubrovačke svetkovine slobode, odmah u drugom prizoru dolazi starac Dalmatinac, koji se je utekao u Dubrovnik, da „shrani starost svû i oddahne bez sile u gniezdu sladkomu slobode premile". Taj starac ovako prikazuje razliku izmedju Dalmacije, koja je pod mletačkom vlastju, i slobodnoga Dubrovnika. „Primorja naša sva u ništa sila sbi: Dubrava sama ova vlada se po sebi. Po njih svieh srdita zvier (t. j. lav mletački) trči i hrži i stiže i hita i u noktieh svojih drži: ovdje čut zle zvieri ni inoga glasa nî, neg što sám žuberi tih slavic na grani (t. j. ovdje sám slovinski jezik vlada u pokoju). Tvrda u nas nije kuća, da od sile prehude bludnika goruća otcu kćer zabljude: ovdje nije sirote, kû sila potište, ni se boji sramote, tko ju sam ne ište. Toliko je vladanje silno u nas, da se ti žena, djeca, imanje ne može tvoje rieti: u mjesti je ovemu slobode čestit dar, svak sebi i svemu svomu je gospodar. Razlog, pravda i mjera svemu je zlato u nas, prodava na nj vjera, život se, duša i čás': duša i čás' ovuda ne ide za platom, ni mjere u suda pritežu pod zlatom. Stvari u nas tê nije, kôm voljan mož' se čut, kupovat triebi je, ako hoć' odahnut: vrsta ovdje svakoja u častnoj zabavi sried mirna pokoja veselo boravi. Tiem težko nam svime i lele vrh svega pod jarmom težkime gospodstva tudjega; a blago sviem vami, kî on čas s poroda slobodni i sami sebi ste gospoda. Da uzdrži višnja vlás' u biću vas tomu! A tko ište zlo na vas, zlo našo na domu!"

[1] Razzi o. c. pag. 40.

Digitized by Google

Znamenitost te slike Gundulićeve za smisao njegove drame razabira se odatle, što tu sliku posvema potvrdjuje poviest.

Poviest posvema potvrdjuje Gundulićevu sliku o stanju Dalmacije pod mletačkom vlastju.

Da je u mletačkom životu od konca 16. vieka sve to više mah otimala razvraćenost i bezputna nasilnost patricija, to crta u svojoj čuvenoj poviesti privatnoga života Mletaka Molmenti;[1] on napominje iz god. 1583. njekoga Alfonsa Piccolominia, koji da je još posve mlad poubijao do 370 ljudi, a iz god. 1640. njekoga conte Odorico Capra, koji da je sa svojom četom od obiesti plienio, mučio i ubijao ljude.

Što je pak na po se u Dalmaciji bivalo, to vidimo u izvornih poviestnih podatcih g. Š. Ljubića,[2] koji posve potvrdjuju Gundulićevu sliku. Obći providur Pasqualigo g. 1614. javlja mletačkoj vladi stradanje njezinih dalmatinskih podanika, koje da muče i razdiru mnogi od onih, koji su im postavljeni za oblastnike. Obći providur Bernardo g. 1656. javlja mletačkoj vladi, da su iztragom dokazana oblastniku na Braču, Alvižu Duodu, mnoga nesnosna nasilja proti časti, životu i imanju podanikâ, naime da je napastujući mnoge žene provaljivao u kuće im, oružjem progonio muževe i rodjake im, češće ranio muževe ili radio im o životu i dao ga ukinuti, njeku ženu, odolievšu njegovoj napasti, na smrt izranio bodežem; nadalje da je prodavao sudovanje, prodavao sama sebe, i u dvorištu svoje palače pokolj činio. Godine 1650. izvješćuje Foscolo u Mletke, da jadni Dalmatinci proklinju, što su podpali pod mletačku vlast. — Od kako su godine 1409—21. Mletčani posvojili dalmatinske krajeve i gradove, sve to više su im otimali stara prava i povlastice, tako da napokon od njih nije ostajalo ništa do puke sjene; sve to više su tudjinštinom iztiskivali domaće, tako je n. pr. u naputku na kneza trogirskoga g. 1441. naloženo, da nitko, komu je žena Slovinka (uxor slava, dalmatina) nemože uživati javne plaće; podjarivali su razdor i mržnju u stanovničtvu, tako n. p. obći providur Pasqualigo god. 1602. piše mletačkoj vladi ovako: „potrebno je, da tvoji zastupnici oprezno i vješto podhranjuju u Dalmaciji naravnu neslogu i mržnju medju plemići

[1] Molmenti, La storia di Venezia nella vita privata, 1885. pag. 356 do 362.

[2] Ljubić Š. Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske, II. str. 192, 200, 271—284. — Poredi: Smičiklas, Hrvatska poviest, II, strana 269—272.

Digitized by Google

i pučani, koju je, ne znam smiem li reći, sam Bog dao". Mletačka je vlast upotrebljavala mučila u političke svrhe, globe i progonstva, s kojih je zemlja sve to više propadala u siromaštvo i pustoš; ona je priečila trgovinu i obrt. Strogo bijaše Dalmatincem zabranjeno, dovoziti od drugud osim iz Mletaka ma i najmanje i najprostije stvari, a izvoziti i kamo osim u Mletke; ne bijaše dopušteno ni živeć voziti iz grada u grad u Dalmaciji; god. 1452. bi zabranjeno pod globu od 500 dukata kupovati sukno u Dubrovniku. Veliku brodogradnicu na Korčuli stigoše g. 1669. takove zabrane, da se je majstorstvo do skora razišlo i zaklonilo navlastito u Dubrovnik. Mastionicu, od starine postojalu u Šibeniku, zatvori mletačka vlada g. 1446; strojarstvo na Hvaru zabrani. Nije čudo, da je takovo stanje, koje se je slično podržavalo za sve doba mletačke vlasti nad Dalmacijom, radjalo u zemlji velikim nezadovoljstvom. Godine 1625, tri godine prije, nego što je Gundulić u Dubravci prikazao onakovo uzdisanje Dalmatinca za slobodom dubrovačkom, čitao je dalmatinski vrhovni providur Molin u svom izvještaju pred mletačkim senatom medju iniem ovo: „Kod plemića u Dalmaciji, koji na nestalnost sreće odbijaju tjeskobu svoga sadanjega stanja, čvrsto se čuva uspomena na njekakovu njihovu staru slobodu, pak pošto misle, da su njekoč bili u jednakih prilikah kako susjedi im i zemljaci Dubrovčani, nije čudo, da ih još spopada želja izjednačiti svoje stanje s dubrovačkim".

Gundulić je dakle svoju sliku stanja dalmatinskoga, koju je zadahnuo živom samilošću i postavio ju za opomenu svojim sugradjanom, prikazao žalostuu istinu. Sto godina poslie udari ta istina u oči i samim Mletčanom, kadno Foscarini pisaše: „potraje li to stanje, to do skora oblasti neće više upravljati podanici, nego čuvati krš i kamen i hrpu prosjaka"; kadno mletačka vlast pošiljaše nove te nove iztražne odbore, koji napokon god. 1790 u svom izvještaju izjaviše, „da su navlastito spoznali to, da dosadanja vladavina nebijaše podobna donieti nikakova dobra dalmatinskomu pučanstvu", a Grgur Stratico predade tomu odboru spomenicu, u kojoj veli, da je „razgalio sustav, koji smiera na poživinčenje ljudi"; tu izreku potvrdjuje i englezki pisac Wilkinson,[1] veleći, da je „mletačka vlada Dalmatince hotimice podržavala u neznanju, da ih u robstvu drži".

[1] Wilkinson (Lindau) Dalmacija i Crnagora I, pag. 200.

Digitized by Google

Povjestnica posve potvrdjuje i napomenutu Gundulićevu sliku vladanja dubrovačkoga. Talijan Philippo de Diversis sredinom 15 vieka piše,[1] da je Dubrovnik svakomu luka najpouzdanija i pokoj najsigurniji; jer tko u toj državi stanuje, ne boji se nasilja ni nepravde, sigurno živi, te bez pogibli za život ili imanje gleda u oči i neprijatelju svomu, ako se desi u gradu; s toga je kod Slavena, veli taj Talijan, nastala poslovica: zec, kojega gone lovci, ulazi u sigurno utočište, kad stupi u Dubrovnik. Ali tko u Dubrovniku traži svoje pravo, zadobije ga; jer Dubrovčani hoće, da njihov grad bude „domus justitiae et fons rectitudinis et aequitatis". Divno je, veli on, kako Dubrovčani mirno, bez oružja, bez nasilja i varke pridobivaju okolne krajeve i puke, te su tako, različno od svih drugih država, mirno i ljubazno razširili svoju vlast. On spominje takodjer veliku brigu za sirote i druge potrebnike, veliku smjernost i uljudnost mladjih i starijih plemića. — Koncem 16. vieka Razzi, koji je baš u godini Gundulićeva rodjenja došao bio iz Italije, pozvan na privremenu upravu nadbiskupije dubrovačke, kaže u svojoj poviesti Dubrovnika,[2] da plemići, u kojih je vladanje grada, postupaju s pučanstvom veoma dobrostivo i blago. To može on, veli, sigurno tvrditi po obćenitom svjedočanstvu svih podanika, da im nikada nije bilo trpjeti nikakovih tegota od plemića, koji da s njimi kao s braćom postupaju, za blagostanje se njihovo brinu, te s toga se dobro i u obilju živi u državi dubrovačkoj. Može bit nema danas, veli Razzi, na svietu kraljevstva ili republike, gdje se ljubaznije postupa s podanici, gdje vladaoci i knezovi podnose za blagotu svojih podložnika veće napore i pogibli, nego što u republici plemića dubrovačkih; tuj Razzi završuje s onakovom apostrofom na sretni i blaženi Dubrovnik, kakvu u Gundulićevoj Dubravci izriče onaj stari Dalmatinac. — Razzijevu pohvalu potvrdjuje u 18. vieku englezki pisac Watkins, koji svoju ocjenu dubrovačke vladavine završuje ovako: „u koliko poznajem druge narode, ne ustručavam se nazvati Dubrovnik najmudrijom, najboljom i najsrećnijom od svih država".[3] Matija Ban u svojem „Zrcalu poviestnice dubrovačke"[4] pokazuje potanko, koliki su dobrotvorni zavodi postojali u Dubrovniku, kolika je bila

[1] Philippi de Diversis, l. c. pars IV. cap. 15 i cap. 12.
[2] Razzi, o. c. pag. 118—120.
[3] Kod Appendinia, o. c. I. pag. 191, 192.
[4] Matija Ban u: „Dubrovnik, cviet narodnoga knjižtva" svez. I, II, III, god. 1849—1852.

Digitized by Google

mudrost, pravednost, dobrotvornost vladavine, kolik po svietu ugled sudovanja dubrovačkoga, kako povoljno stanje stališa gradjanskoga i pučkoga i vrste služeće, pak veli: „kad se sve to pomisli, kojemu je ikad narodu lakše i ljepše bilo nego dubrovačkomu?“ Po Appendiniu, u kojem ima mnogo dokaza na čast dubrovačke vladavine, već je Sabellico jezgrovito kazao: „Ragusa, civitas libera, moribus et legibus optime instructa“.

Sve to dovoljno potvrdjuje Gundulićevu sliku vladavine u Dubrovniku; a onu njegovu izreku, da tuj „sam slavic žuberi na grani“, potvrdjuje bujni cvat hrvatskoga pjesničtva u Dubrovniku tiekom 16. i 17. vieka, čemu je mnogo doprinosila narodna pjesma i domaći odgoj; jer je ženski sviet govorio samo hrvatski. Gundulićevu sliku Dubrovnika, pravo prozvanoga slovinskom Atinom, liepo potvrdjuju i ovi stihovi Korčulanina Ivana Vidala iz 16 vieka: „Dubrovnik, grad svitli i slavan zadosti, svake bog nadili obilno milosti. Gospodom ga uresi, zakonmi i pravdom, razlicim uzvisi imanjem i blagom. Svuda ga jes' puna slava, svud on slove, hrvatskieh ter se kruna gradova svih zove“.[1]

Proslavivši Gundulić riečmi bjegunca Dalmatinca vladavinu Dubrovnika, prikazuje u načinu, kako Dubrovčanin Radmio prima toga bjegunca, drugu krasnu crtu dubrovačke vladavine, to jest njezin postupak s gostovi, navlastito s nesretnici, koji se utjecahu u Dubrovnik. Radmio veli starcu Dalmatincu (I, 2): „Ti si doć mudro obro, prijatelju, pod sjeni od mjesta, gdje dobro gosti su primljeni; jer odkad najprije niče ova dubrava, i odkad se obstrie slobodniem plotom sva: v j e r a u njoj krjepak stan nadje i steče, s kom je svak slobodan od sile najpreče“. I ovu crtu u Dubravci Gundulićevoj obilno potvrdjuje poviest. U mnogih pohvalah gostoljublju dubrovačkomu počam od de Diversisa[2] u 15-om do Appendinia[3] na početku 19 vieka, koji veli, da „nema u svoj poviesti toli gostoljubna grada kako je Dubrovnik“, ne hvali se samo vanredno gostoljubno primanje stranih poslanika i putnika, nego se poglavito hvali ona, kako Matija Ban[4] kaže, divna najznačajnija, u poviesti svjetskoj može bit bezprimjerna crta, što ta mala republika, premda je toliko ljubila i potrebovala mir, ipak je voljela

[1] Smičiklas, o. c. II, 273—278.

[2] Philipi de Diversis, l. c. pars IV cap. 11.

[3] Appendini, o. c. I, 191.

[4] Matija Ban, l. c. I. str. 133, 134; Appendini o. c. I. pag. 254, 255, 257—261, 304.

Digitized by Google

sebe izlagati najvećim opasnostim i žrtvam, nego da žrtvuje nesretnike, koji su pod njezino okrilje pribjegli, nego da povriedi etičku dužnost, koju je na se primila zadavši njima vjeru, da će ih braniti i pomagati. Ona je sredinom 11. vieka voljela podnieti haranje svoga zemljišta od vojske kralja Bogoslava, nego da mu izruči pribjeglu udovu kralja Stjepana; ona je pod konac 11. vieka voljela stradati od sedmogodišnjega obsiedanja kralja Bodina, nego da mu izruči pribjegli Branislavljev rod; ona je s istom požrtvovnošću štitila oko sredine 15 vieka bjegunca Gjorgja despota uzprkos strašnim prietnjam i sjajnim ponudam sultana Murata, a malo za tim Skenderbega uzprkos tomu, što je sultan radi utočišta, njemu i dva i tri puta pružana, svaki put povisivao Dubrovniku danak za povlastice trgovine dubrovačke; ona je, veli Appendini,[1] podala najdivniji izgled čovječnosti i kršćanske ljubavi, kadno je g. 1566 silno roblje, koje je bio podsultan tripoliski zarobio po Dalmaciji, izkupila za veliku ucjenu, te onu djecu, kojoj se nisu našli roditelji, uzela pod svoje. Radi tih i mnogih drugih sličnih djela divne požrtvovnosti prama nesretnikom Razzi u svojoj poviesti[2] često i često slavi Dubrovnik, zove ga „novom arkom Noemovom“, i napominje izreku sultana Murata, koji da je zapanjen, što mu Dubrovčani nehtjedoše Gjorgja despota predati, uzkliknuo, da neće lako propasti Dubrovnik, u kom se toliko drži do zadane vjere; to je Gundulić liepo opjevao u „Osmanu“ (VII, 136—146).

Gundulić izvedši onakovu, povjestnicom potvrdjenu, prikazu uzorne vladavine u slobodnom Dubrovniku, a opake u neslobodnoj Dalmaciji, čim je izveo jednu osnovnu nit za sastav drame svoje, pokazuje zatim mane družtvenoga života, koje su stale podgrizati slobodu Dubrovnika. Te mane prikazuje kao uosobljene u njekih licih drame, navlastito u satirima Divjaku i Vuku, u mladiću Zagorku, u Pelinci, u bogatašu Grdanu, a kori ih na usta njekih drugih osoba drame, navlastito na usta mudroga i rodoljubnoga starca Ljubdraga. To je druga osnovna nit u sastavu drame Dubravke.

Starac Ljubdrag podaje (I, 9) kulturnu sliku o novom naraštaju, koji da u svem ide na gore. Sad sva „Dubrava“, veli, nema onoliko „ovaca“ — što će biti alegorički za brodove — koliko prije

[1] Appendini, o. c. I. 315, 318.
[2] Razzi, o c. pag. 40, 48, 57—61. 114—118.

Digitized by Google

sam jedan; prije je sva država cvala s pomnje za obće dobro: sad s nepomnje za nj nazaduje; prije je mladež četiri diela svieta obhodila za napredkom i blagotom, iz daleka se dobro i koristno prenosilo kući, svak je oda svud kao mrav hranu doma donosio: sad se nitko ne umie krenut s mjesta. mladež na jednom mjestu gine „za stupajim priecieh vila", svak, nehoteć trudit se, u nemaru doma životari; prije su ljudi koralj ribali iz mora: sad se samo kamena gora dube; prije nisu prve gospodje znale za haljine od svile: sad ih svaka seljanka nosi; prije u priprostu ruhu mužkarci zlato oda svud u dom dobavljahu: sad zlatno ruho svakomu dom ogoljiva; prije su ženske plele kosu u bielu vrpcu: sad ju pletu u staklo, oko vrata nose krila, na glavi zrcalo; prije se mladež vladala svjetom staraca: sad ni sin od otca neće svjeta. Pošto tako — kaže starac Ljubdrag — „bez znanja u izpraznoj lasti dane traju, nije čudo da — kako mladi Zagorko — ostavljaju imanja s priecieh vila". „Ali — završuje — u ovomu svemu meni pomoć je ufat sgar s visine na dan ovi, posvećeni našoj slobodi od starine".

Ovimi riečmi Gundulić jasno pokazuje svoju moralnu svrhu: svetkovina slobode ima dozvati družtveni život od stranputice, kojom je pošao. Prikor novoj razkošnoj nošnji, što ga izriče Ljubdrag, popunjuje kašnje pjesnik u govorih satirice Jeljenke i Stojne, Zagorkove matere (I, 10, II, 8, 9.); potanko se opisuje nova nenaravna, luda i štetna kosmetika, i kitljivost, pače nepristojnost u odievanju, te posljedica njihova: nekućevnost i nekriepost; proti novotarskoj napravi veli na usta Jeljenke pjesnik, da je naravna ljepota jedini pravi nakit, ta „i sunce je s nebesi izvrstne ljeposti, zašto se ne resi neg svojom svjetlosti". (Na sličan način je Gundulić već god. 1622. u „Suzah sina razmetnoga" I, 27—31 opisao i žigosao nenaravnu napravu bezočnice).

Ako Gundulićev starac Ljubdrag, kao „laudator temporis acti," i precrno vidi novo doba; ako i ima već prije Gundulića, n. pr. u Nalješkovićevih komedijah, crtâ o pokvarah družtvenoga stanja: to je ipak moralo dosta povoda biti Gundulićevoj tužbi na nazadak. Povjestnica potvrdjuje, da je u doba, kad je Gundulić pisao Dubravku, god 1628, pomorska trgovina dubrovačka bila već jako udarila natražke. Appendini kaže.[1] da su u ratovih Španije po Africi i Aziji Dubrovčani pomažući svojom mornaricom kršćansko

[1] Appendini, o. c. I, 218, 225.

Digitized by Google

oružje, izgubili svoje brodovlje, te je njihova, prije ogromna mornarica, spala već gotovo na ništa do polovine 17. vieka; od god. 1584 do 1654 izgubio je sam grad 178 brodova, nebrojeći štete ostalih mjesta i otoka dubrovačkih. Razzi,[1] koji je za djetinstva Gundulićeva pisao svoju poviest Dubrovnika, još nezna za nazadak; on još veli, da Dubrovnik preko svojih tolikih brodova trguje po svih nastanjenih stranah svieta, — i doista, pravo veli Gundulić za tek minulo doba, po četirima dielima svieta. Razzi se još divi bogatstvu te liepu goju Dubrovnika i sve njegove države; same ponosite Mletčane občaravaše, po svjedočanstvu Giustiniania, Dubrovnik u 16 vieku bogatstvom, svakom prosvjetom, i trgovinom po svih stranah svieta.[2] Ali godine 1628 već je morao Gundulić opažati nazadak trgovine i blagostanja kao posljedicu onolikoga gubitka brodova i promienjenoga smjera svjetske trgovine. Takav nazadak je u isto doba u Mletcih za sobom povodio pokvaru družtvenoga života i nenaravnu razkoš, iz čega po analogiji možemo izvoditi, da je to i u Dubrovniku Gundulić oko svoje 40. godine opažao, kad su se i onako već prije gospoda dubrovačka u nošnji povadjala za Mletčani, kako Razzi[3] svjedoči. Molmenti u svojoj povjesti družtvenoga života mletačkoga, opisujući nazadak Mletaka u 17 vieku,[4] kaže, da je već početkom rečenoga vieka silno pala trgovina i blagostanje, te je god. 1610 u vieću zavapio jedan senator: „gdje su sada ladje i galije u onolikom broju, te nisu mogle stati u onu luku?“ A kad je, veli Molmenti, mletačka republika prestala biti trgujuća, morade se okružiti njekim vanjskim sjajem, te gospodje, koje su prije vodile skroman kućevni život, postadoše razkošne i pogaziše stare krieposti; tu on opisuje nenaravnu kosmetiku i razvraćenost sličnu, kakova se u Dubravci prikazuje. Dakle posve je vjerovatno, da je Gundulić po istini crtao preotimanje pokvarenosti u Dubrovniku. Još Razzi nalazi u dubrovačkom družtvenom i obiteljskom životu uzornu čestitost, u nošnji pristojnu jednostavnost — osim njekih manjih nedostataka.[5] I ona crtica u Dubravci, da je prestalo ribanja koralja, bit će prema poviestnoj istini. Još Razzi (o. c. pag. 157) spominje tu radnju

[1] Razzi o. c. pag. 119, 182; 121—171.

[2] Smičiklas, o. c. I, 557, 558, II, 273—278; Wilkinson o. c. I, 198, 199.

[3] Razzi, o. c. 125.

[4] Molmenti, o. c. pag. 270, 325, 340—346. 362, 386.

[5] Razzi, o. c. 126, 131 - 133; poredi Molmenti o. c. pag. 261.

Digitized by Google

kod otoka Lastova; a Appendini (o. c. I. pag. 234) kaže, da je te radnje, koju da su njekoč po jadranskom moru i arhipelagu obavljali navlastito Lastovljani, posvema nestalo. Povjestnica posvjedočava[1] takodjer silnu raznovrstnu obrtnost Dubrovčana u 15. vieku, poimence suknarsku, svilarsku, brodogradnu, čim su se i u Francezkoj proslavili Pošto su držali po balkanskih zemljah mnoge rudokope, i zlatne i srebrne, te je bilo zlatarstvo u njih veoma razvito; pošto su tkaonicu svile imali već od god. 1530: to je posve vjerovatna crta u Dubravci, da se je u 17 vieku odviše širila razkoš u nošnji svilenoj i zlaćenoj. Gundulićevu sliku nazadka dubrovačkoga možemo ipak smatrati u obće hiperbolnom; on je htio svoje sugradjane dozvati od svega, što je štetno; za to je mane prikazivao krepko. No da se je jezgra i duša dubrovačkoga života udilj održavala zdrava, uzprkos natruham, tomu svjedoči obstanak republike još malne dva vieka po Gundulićevoj Dubravci, i one velike hvale, koje izriču Dubrovniku Appendini, Watkins i mnogi drugi još koncem prošloga i početkom ovoga vieka.

Družtvene mane prikazuje Gundulić u njekolikih licih, kojim tečaj drame donosi podsmjeh, neuspjeh i nepogode, što ima po namisli pjesnikovoj biti uztuk zlu. Satir Divjak (I, 6, II, 6) razvija načelo epikurejstva u ljubavi, i radi prema tomu; za uspjeh svoj preodieva se u žensko ruho, i nasljeduje na smiešan način nenaravno kićenje ženskinja: tim je pjesnik najoštrije izložio podsmjehu nenaravnu kosmetiku. Šaljivac satir Gorštak kaže (III, 2) o Divjaku, šibajući i na druge, ovako: „Nesviesti velike, s uresne htjet sile satirske prilike preobražat u vile! Zaman se čini sve, i liepi i maže: grdoća s naprave grdja se ukaže.“ Ružnoga satira prepoznava svjetina i pod kićenom napravom, te ga rugom i još osjetljivijom kaznom kazni (III, 1); od pogube spase ga samo žena mu Jeljenka, kojoj on, izliečen od „ćudine opake i pusta biesa,“ obriče od sad stalnu vjernost i veli: „hodmo i mi, gdje svi hode, od najljepšieh čuti vjeru, na dan ovi od slobode zahvaliti bogu Leru, kad nas oba svôm krjeposti vlás' njegova je slobodila: tebe od moje nevjernosti, a od priecieh mene vila“ (III, 5). Razvoj sgode satira Divjaka i vjerne mu žene Jeljenke jest treća osnovna nit u sastavu drame — Mladi Zagorko (I, 8, II, 8) prikazuje zanos ljubavne čežnje, koji ga zavodi na podpun nemar za svoje dužnosti, za svoje dobro. — Satir Vuk (II, 2, 34) zastupa epiku-

[1] Matija Ban, l. c. I; Appendini I, 226—237.

Digitized by Google

rejstvo u jelu i pilu, on ne živi za drugo nego „da ije i pije“, sve dobro mu je „pečenica i buklija“; on zastupa načelo samoživstva: „tko ovo, tko ono, nastoji svak za se“, ali on neće uživat po svom trudu, nego hoće „tudjim živiti“, ta „narav mu zaludu nije dala ruke“, i „zaludu ovi dan slobodi svećen nij', neg' da je svak slobodan, što hoće, da čini.“

Što on ne štuje tudje svojine, to opravdava načelom takova komunizma, komu je egoizam temeljem; njekoč u zlatnom vieku, kaže on, „na svietu sve što je, tad staše obćeno, još moje i tvoje ne bješe rodjeno“, a što je mjesto toga „staroga zakona“ nastao nevaljani „novi“, ipak „ljudi po svietu razdielit niesu se mogli *moju u štetu.*“ Tako on izopačuje i narav i slobodu i bivstvo družtvene zajednice ljudske; izvodeći svoj trag od lupeža i kradljivca Brgata, veli „i djedu slobodnom unuk sam slobodni.“ Za takovu nagrdu slobode i neštovanje tudjega dobra stiže i njega kazna i rug. — Pelinka (II, 5) zastupa opako načelo o svemoći zlata; hoteći zavesti čestitoga Miljenka na to, da bi čestitu Dubravku mitio darovi, veli mu ona: „darovi zamite nebesa i pako, darim se vlada sviet na volji i sudi, dar pravi može riet gospar se od ljudi.“ Ali Miljenko kaže: „opak je način svîm, koji me učiš ti; ne daj bog, s darovim k Dubravki hoditi: k srcima časnimi nije triebi s darom it, ako u viek pred njimi omraze neć' dobit.“ Pogubnost načela Pelinkina očituje se poslie tim, što Miljenkov protivnik bogati Grdan zlatom predobije one, koji imadu najljepšu najljepšemu dosuditi, te Dubravku mjesto Miljenku dosudjuju Grdanu. Kako je opaka poraba zlata na zator istine, pravice, ljubavi, slobode i zakona, to se je po namisli pjesnikovoj očitovalo bjelodano u ovoj krivičnoj dosudi. Proti sili Mamona pjesnik žestoko ustaje u riečih rodoljubnoga starca Ljubdraga, koji veli (III, 3, 6): „Oskvrnula se je svetkovina plemenita. Blažen pastir, ki zaslielpljen ne bi od zlata, neg' se čiste pravde drža: da je ljeposti ljepost plata; a proklet oni, s kega izlaze na dan blag nam plačne kobi, tko ljeposti ljepos vaze, a za zlato da grdobi. Proklet i oni, tko najprije, za izet zlato, zemlju izdube, kad cieć zlata najvrjednije običaji se u nas gube“. Ljubdrag je sav smućen i nema mira „razmišljajuć, na što sada zločestvo nas vodi mnogo, da na blag dan od slobode jes', tko zlatu još robuje, i da sila s prieke sgode nad zakonim gospoduje“; „... ah prikor u dugu tamnilu neznanja cieć zlata drug drugu ko rob da se klanja.“ A nesretni Miljenko kaže (III, 4): „Ljubav, vjera, služba, ljepos i običaji i

Digitized by Google

zakoni: sve bi zaman; jaču kriepos' grda u zlatu neman doni.“ Ali on toga podnositi neće, nego odlučuje ovako: „Prije smrknuća dana ovoga dni imaju bit satreni ili moji ili onoga, tko moj život grabi meni.“ No dok Ljubdrag i ini čestiti (III, 6) drhću za Miljenka, da će on sad počiniti silu, krvavim djelom „obćeno veličanstvo uvriediti“ i smrtnu osudu navući na sebe: bog ljubavi Lero, u koga hramu sprema se vjerenje Dubravke za Grdana, čudesnimi znakovi očituje svoju protivštinu, te uništuje časoviti uspjeh zlata; čim u hram ulazi „sav izvan sebe“ Miljenko, zraka s kipa bogova obasja mu obraz, te sad i ljudi sdružuju Dubravku s Miljenkom, koje prava ljubav i bog sjedinjuje Tako pobjedjuje idejalna ljubav, koju u drami zastupaju prikaze Dubravke i Miljenka; razvoj njihove sgode jest četvrta osnovna nit u sastavu drame; istom s pobjedom njihove idejalne ljubavi dostojno se pristupa k svetkovini slobode.

Je li Gundulić onakovom prikazom izopačujuće porabe zlata nišanio na kakove javne čine suvremene ili starije, kao što bijaše onaj napomenuti dogodjaj od godine 1400? Možebit jest Na zlatne darove, kojimi je politika dubrovačka kadšto štitila slobodu i probitke svoje države kod mogućnikâ a udilj kod osmanlijske vlasti, jamačno nije nišanio. Prije napomenute rieči Pelinkine kao da se odazivlju opazci Razzia,[1] koju on, spominjući godišnje dužne zlatne darove Dubrovnika sultanu, izriče veleći: „darovi, vjeruj mi, ublažuju vladaoce, pače i bogove, kako kaže poslovica.“ Ali onaj postupak dubrovačke politike posve se razložito opravdava od istoga Razzia i drugih. Već smo prije napominjali svjedočanstva za moralnu svjetlost vladavine dubrovačke nutarnje i vanjske; a po svjedočanstvu Razzia,[2] jednom prigodom u 15 vieku, kad se je htjelo i Dubrovnik pridobiti u ratnu ligu proti sultanu, dubrovački je poslanik Klement Ranjina kod pape s podpunim uspjehom opravdao položajem Dubrovnika mirovni i navlastito prema sultanu darovni postupak njegov; a spomenusmo već, kako je pomaganje mornarice dubrovačke u ratovih proti polumjesecu uzrokovalo trajnu propast njezinu. Gundulićeva prikaza Grdanova zlata, koje hoće nevriedniku pribaviti Dubravku proti pravu ljubavi, proti obćem glasu čestitih pučana, proti valjanomu staromu običaju, ako morda i nišani posredno na javni život, ipak neposredno smiera na privatni

[1] Razzi, o. c. pag. 66.
[2] Razzi, o. c. pag. 85—87.

Digitized by Google

130630

život, na sklapanje ženitbe. To potvrdjuju rieči čestitoga Brštanka i čestitoga Ljubmira u 1. prizoru II čina, koje su veoma znatne za sastav Dubravke, te odkrivaju onu još jednu osnovnu misao drame, koje doslie nismo iztaknuli. Brštanko kaže: „Ovaj dan, posvećen prečistoj božici slobodi, najljepša od vila vjera se za draga i mila vrhu svieh pastiera. Na sboru pradjedâ od ove dubrave, kad prodje besjeda, da ovi dan slave, razumni starci oni u kori dubovi medju iniem zakoni urezaše i ovi: da užiže neprestav slobode spomena u unucieh njih ljubav od dobra obćena, i da se u miru dni vode sried sklada, dočiem se pastiru ljubi od svê vrsti dâ.“ Na to veli Ljubmir: „Naredbe pametne; jer kako neobične tako su i štetne ženitbe neslične... Ni se muž i žena ugadja, kad su oba razlika plemena, imanja i doba.“ Zatim obojica razvijaju, kako iz povrede onoga zakona izviru razne mane družtvenoga života, a to su navlastito one iste mane, koje smo gore vidjeli žigosane u drami. Misao Gundulićeva jest dakle očito ova: obstanku slobode uvjet je ljubav za obće dobro, svako samoljublje ju podkapa; za to je poglavit stup slobode brak, osnovan na medjusobnoj ljubavi i jednakosti, ne na samoljublju, ne na povodih samoživskih, koji čine da se s vida puštaju naravne, nesložive nejednakosti. Sloboda počiva na ljubavi, na etičkom skladu cjeline družtvene; a taj može nastati samo od ljubavi, od etičkoga sklada u sastavinah cjeline, u obiteljih. Tako spaja Gundulić u Dubravci ideju vanjske slobode s idejom moralne slobode, kojoj je živa i čista ljubav ognjište; on ideju slobode polaže u okrilje kršćanske ideje ljubavi. Gundulićeva Dubravka u tom smislu kaže ono isto, što slavljena, iz duše i krvi naroda izvadjena izreka: „za krst častni i slobodu zlatnu.“

Pjesnički čar Gundulićeva sastava Dubravke stoji u tom, što on spaja ono dvoje, česa sbiljno zakonarstvo dubrovačko i sbiljni običaj dubrovački ne spaja: naime svetkovinu slobode s vjenčanjem mladića i djevojke, koji su jedno drugomu u svem kao slika i prilika, te ih čista ljubav sjedinjuje. Vidjeli smo, kako je postala i kako se je slavila svetkovina slobode na blagdan zaštitnika njezina, sv. Vlaha. A sad napominjemo, da se je po svjedočanstvu Philippa de Diversis[1] već u sredini 15. vieka smatralo za stari običaj i družtveni zakon dubrovačkoga plemstva, da je potrebna jednakost muža i žene („similitudo inter conjuges“), kod česa se

[1] Philippi de Diversis, l. c. pars II, cap. 16.

Digitized by Google

pazi na vladanje, dobu, vrstu, lik i imetak („mores, aetas, genus, forma et opes"). A Matija Ban u „Zrcalu povjestnice dubrovačke"[1] napominje stare pozitivne zakone dubrovačke o ženitbi (ne samo plemićkoga nego svakoga stališa), već iz sriedine 14 vieka, koji su smierali na što savršeniji sklad muža i žene; koji su ograničavali kolicinu miraza i njegovu porabu tako uredjivali, te miraz nije mogao napastovati ničijega srca, da za zlato žrtvuje svoje ćućenje; koji su štitili osobnu slobodu i naravno pravo žene; u kratko: koji su smierali na to, da jednakost i zamjenita ljubav bude podloga ženitbi. Gundulić je u Dubravci umno sdružio svetkovinu slobode sa svetkovinom skladnoga spoja srca sa srcem, slike s prilikom, koji spoj odgovara jednako narodnoj misli, kao što se ona u tolikih pučkih poslovicah i pjesmah očituje, kako staromu običaju i zakonu dubrovačkomu; (prema čemu u drami Gundulićevoj i Jeljenka više puta ističe, da „goraninu" Divjaku nepristaju „plemke vile" nego „gorska žena").

Dubravka Gundulićeva svojim sadržajem, svojimi osnovnimi mislima nikla je dakle posve na dubrovačkom tlu; po tom obziru ona je sasvim izvoran umotvor Gundulićev, ne može biti nasljedak tudjih uzora. Po *obliku* dramskoga sastava Dubravka se doduše povodi za starijimi djeli, ali ona upotrebljuje na samostalan način starije oblike. Prikazni elementi pastirske igre, melodrame i komedije nisu ni u dubrovačkih ni u talijanskih predhodnika Gundulićevih onako spojeni, te za veliku političku i etičku tendenciju upotrebljeni, kako u Dubravci, bar po onom, što se razabira iz poviesti talijanske književnosti od Settembrinia,[2] Emiliani-Giudicia,[3] Francesca de Sanctisa,[4] i poviesti drame od Kleina.[5] Komedije talijanske prije Gundulića prikazuju sbiljski život, ali ne tražite u njih morala, veli Settembrini; u pastirskih igrah (i melodramih) glavna je stvar ljubav i ljubavni zapletaji. Onakova spoja što ozbiljne što satirične slike života sa zapletajem ljubavnim i s pri-

[1] Matija Ban, l. c. II str. 90—93, III str 66.

[2] Settembrini, Lezioni di letteratura italiana, 1876, II, pag. 124 sqq., 312 sqq.

[3] Emiliani Giudici, Storia della letteratura italiana, 1866, II, pag. 158—196, 245, 246.

[4] Francesco de Sanctis, Storia della letteratura italiana, 1873, I, 418 sqq., II, 193 sqq.

[5] Klein, Geschichte des Dramas, V. pag. 1—234 (navlastito 127—150 178—234), 518—577, 617—761; VI. 59—85.

Digitized by Google

kazami velikoga političkoga te etičkoga značenja ne nadjoh u nijednoj drami Gundulićevih talijanskih ni dubrovačkih predhodnika. Samo u vanjštinah dramske teknike i u pojedinih činjenicah razvoja dramske radnje Dubravka se Gundulićeva povodi za starijimi djeli ili slučajno nalikuje na njih. Ne umanjuje njezine izvornosti, što ima u njoj kor vila i pastira, kako u melodramih n. pr. Rinuccinia, ili žrtvovanje u hramu poganskoga boga, kako n. pr. u pastirskoj igri „Pastor fido" od Guarinia. U vanjskih pojedinostih ima Dubravka još najviše, ima podosta analogija s Tassovom pastirskom igrom „Aminta". Kako je Tassu Arkadija alegorija za život na ferrarskom dvoru, tako je Gundulića „Dubrava" alegorija za Dubrovnik. Aminti i Silviji odgovaraju Miljenko i Dubravka. Kako je Aminti Silvija dugo nemilosna, tako se Miljenko dugo tuži na Dubravku, krijuć mu ona svoju ljubav. Kako Amintu tješi i na razbor puti Tirsi, tako Miljenka Ljubmir. Kako Silviji družica Dafna razlaže ljubav kao zakon sve prirode, tako govori u Dubravci satir Divjak. Kako kod Tassa pastirski kor slaveći zlatno doba veli, da je tada svakomu slobodno bilo činiti što hoće, tako govori satir Vuk. Kako kod Tassa bujni satir pregne posvojiti Silviju, tako (ali pristojnije) kod Gundulića bujni satir Divjak Dubravku. No ove i još njeke druge nalike samo su vanjske; bivstvom svojim posve se razlikuje Gundulićeva Dubravka od Tassova Aminte. U obliku sastava drži Dubravka staroklasično, od Talijana nasljedovano jedinstvo vremena. Što se u Dubravci dramatički zaplet sretno razrješuje posredovanjem božanstva, to izvanjski nalikuje na staroklasični deus ex machina, ali po smislu, po živoj vjeri u dobru providnost bliže je Calderonovu načinu. Što ima u Dubravci gdješto preslobodnih izraza te šala, i u sred najozbiljnijega prizora, to je prema ukusu onoga vremena; a još mnogo slobodniji je Tasso u Aminti, Shakespeare u svojih i najuzvišenijih dramah. Što se tiče dramatičke sile i dramatičke pozorišne dojmljivosti, do nje Gundulića nije toliko stalo; najdramatičnije momente zapleta i razpleta radnje, koja se tiče Miljenka i Dubravke, ne prikazuje neposredno, nego ih daje javljati po glasniku ili u govorih drugih lica; dramatičkoga pokreta podaje tečaju drame, do pred sam konac, ponajviše razvoj one radnje, koja se tiče satira Divjaka i satirice žene mu Jeljenke. No uzvišena politička i etička glavna misao pjesnikova, do koje je njemu najviše, prikazana je svom snagom i krjepčinom. Prikazu žigosanih družtvenih mana zasladio je i začinio duhovitim zdravim humorom u

*

Digitized by Google

mnogih šaljivih i satiričkih prizorih, poimence u dialogu satirâ Gorštaka i Divjaka (I, 7), u monologu satira Vuka i dialogu njegovu sa Stojnom, pak sa satirom Gorštakom (II, 2, 3, 4), u monologu satira Divjaka preodjevena u žensku (II, 6), u monologu satira Gorštaka (III, 2). Pak ako i nema mnogo dramatičke pokretnosti i sile u razvoju radnje, ipak drama Gundulićeva dobiva zanimiva raznoličja po vještoj izrazitoj prikazi veoma različitih značaja; po tom obziru ogleda se u drami, što satir Divjak veli u I, 6: „Kako u sebi ljudske ćudi i misli su sve razlike, razlike su tako u ljudi i ljubavi svekolike.“ U drami je liepo provedena reć bi ljestva raznolikih značaja od najnižih do najviših: satir Vuk ljubi pečenicu i bukliju; Pelinka cieni nada sve zlato; Stojna čuva svoje imanje; Zagorko u uzdisanju ljubavnom odnemaruje sve; bujni satir Divjak ide za ljubavnim užitkom, satirica Jeljenka ljubi samo njega, ružnoga i nevjernoga muža svoga; Dubravka ljubi stidljivo, dugo samo sebi izpoviedajući svoju ljubav, krasnoga Miljenka, komu je Dubravka željkovani rajski uzor; mudri starac Ljubdrag ljubi obće dobro i slobodu domovine. Prema tomu je i onaj liepi postupni uzlaz od nižega na više, koji se ogleda u tri posljednja prizora drame; naime u sedmom prizoru III. čina prikazuje se: veselje s tvarnoga užitka gostbenoga, u osmom prizoru: sreća ljubavi Miljenka i Dubravke, u devetom, završnom prizoru: ljubav za obće dobro i za slobodu domovine.

Krepkoj prikazi svoje uzvišene političke i etičke misli Gundulić je pridao čar i ures svoje krasne lirske poezije: slaveći slobodu i ljubav, on im u krilo snosi najmilotnije dragosti prirode. Kako je liepa njegova domisao, da radnja drame počima u predzorje himnom danici zviezdi, a završuje na večer himnom slobodi, kadno „nebo sgora otvara sto oči“; kako je dražestna slika obćenite radosti, gdjeno se sve resi cviećem i vienci, pak i „težak popievajuć... težko ralo cviećem kiti“; kako je pristalo, što u kolu djevojaka, koje sa slavuljem pjevaju slavu zori, njihova prvakinja Dubravka, koja će toga večera zajedno s Dubrovnikom slaviti svoje slavlje, označuje krasotu toga dana riečmi: „cvjeta cviće po sve kraje, jasni se istok cviećem resi, zviezdam' cviće svud nastaje, zora u cvieću sgar s nebesi od cvieća nam dažd prosipa: kupimo ga, družbo lipa“; kako je plemenita i nježna domisao, da u zoru toga dana starac ribar Dalmatinac, bjegunac iz robstva i nevolje svoga zavičaja, zastupnik svega svoga iste kobi roda, bude ljubezno primljen pod okrilje slobode i pozdravljen ponudom, neka „u ob-

Digitized by Google

ćenu veselju i on veseo bude", a on na to *prvi* prinosi zavjetni dar slobodi, govoreći: „O Dubravo, slavna svima, liepa ti si mojim očima, draga ti si srcu momu. U veseloj ovoj sjeni od čestitieh tvojih grana provesti je milo meni dio najdraži mojieh dana Tiem razpinjem mrježe moje i u zavjet vješam vrše na zeleno dubje tvoje, po kom blazi vjetri prše."

Ljepoti ovoga početka drame odgovara i nadvisuje ju divota završetka, gdje se sve osnovne niti drame skladno slažu u jedno, te se visoka misao pjesnikova punim svjetlom razasjava u krasnoj pjesničkoj prikazi. Svećenik boga ljubavi, pak i Miljenko i Dubravka, očituju iztaknutu gore svezu prave slobode s pravom ljubavju, koja se stavlja pod zaštitu nebesa. Svećenik govori Miljenku i Dubravci (u predposljednjem prizoru drame): „Vjerenici, obrani dostojno nad sve ine kroz ures izbrani ljepote istine na ugodan, na skladan vez sladki od vire, sloboda na blag dan čiem skupi pastire, nebo vam od sgori vjeru ovu svjedoči, i vrh nas otvori od zviezda sto oči, skladno svi jezici sried ove dubrave da u časti i dici hvale vas i slave." Zatim se (u posljednjem prizoru drame) obavlja svetčano slavlje slobode. Sam svećenik boga ljubavi prvi otvara krasni simbolički čin prilaganja zavjetnih darova božici slobodi; on pušta iz kaveza ptice boga ljubavi, „da, kô one steru krila sad slobodne svud pod nebi", tako sloboda prostre glas Dubrovnika svud po svietu. Miljenko predaje u zavjetni dar grančicu masline, da, kako sad njega u miru vez ljubavi srećom puni, tako sloboda svu državu „u pokoju čestitiem viencem kruni"; Dubravka predaje ružicu, govoreći liepoj božici slobodi: „kako ruža cvieću ostalom sadružena ures dava, tako slavom *tvôm* i hvalom da je hvaljena i moja slava". Sad one osobe, koje su tiekom drame u sebi prikazivale mane družtvenoga života, pogubne obstanku slobode, žrtvuju slobodi cjeline svoje osobne strasti, simbole tih strasti polažući u zavjetni dar na oltar božice slobode. Tako mladi Zagorko zavjetno žrtvuje svoj plahi, raznježeni zanos ljubavni, svoje uzdahe i suze, trgajući iz srca posljednji spomen svoje zanesenosti; tako satir Divjak žrtvuje nenaravnu napravu i nakit, pod kojim je stranputičio u ljubavi, te odlažući onaj nakit, skida sa sebe za uviek „sve ludosti i taštine"; tako satir Vuk prilaže u zavjetni dar čašu vina, u znak, da se odriče užitka tvarnoga kao tobožnje svrhe života, a steže ga na mjeru, koja kriepi i razveseljuje, govoreći: „slobodo jedina, učini, da, kako si *ti utjeha* dubravi ovoj na tom sviti, tako čašica ova od *smieha* meni je ures

Digitized by Google

vjekoviti.“ I zavjetni darovi Jeljenke i Gorštaka simbolički naznačuju, kakov li nasladni ures života pristaje uz slobodu: to je naravna ljepota i liepa umjetnost, što no razblažuju sbilju života, a veselje života svojim čarom oplemenjuju. Jeljenci, koja je tiekom drame zastupala naravnu ljepotu i vjernost proti nadriljepoti nenaravnoj i bezputnosti, dolikuju ovdje rieči: „slobodo, pogledaj na mene odisgar, i ovi kus meda htij primit za drag dar, da, kako sladak bez primjese med je sobom po naravi, tako nad svimi, koje se tudjiem rese, naravna se ljepos slavi.“ A Gorštak, koji je kao šaljivac i najizvrstniji svirac bio k piru novovjenčanika pozvan, veli: „slobodo, za malu tvoju čas' ne primi ovu moju sviralu *skladnu* ovdje nad svimi, neka uvieke svi pastiri i sve vile pregizdave tance vode, gdje *ona* sviri na dan *ovi* sried dubrave.“ Pa kako slobodi nepristaje nenaravna, bezputna kićena razkoš, tako joj — prema potlanjim riečim svećenika — nepristaje ni surovost, nego naravno ljepoćuće, naravni ures; svećenik boga ljubavi s pohvalom veli: „eto vile zlatne prame viencem rese, a goranin *divlji* izljeze *s viencem* bornim oko glave.“

Ovimi zavjetnimi darovi božici slobodi odbačene su mane družtvenoga života, koje je pjesnik žigosao kao štetne obstanku slobode: sloboda obstoji, to je njegova misao, samo u spoju sa socijalnimi kriepostmi i s pravom zdravom prosvjetom; tako ona donosi ljudem mir i blagotu. Pjesnik proz usta svećenika boga ljubavi, u ime „svega puka“ moli nebesa, neka u Dubrovniku, sad očišćenom[1] i preporodjenom po onih zavjetnih žrtvah, oživotvaraju uzor ljudske sreće, koja se crta ovako: „Eto u miru dva najljepša ljubav sklada; dubrava ova, slavna svudi, opet zelen svoju je primila, opet se je razgojila u *pokoju; bez oblaka* u vedrini vrhu nje se nebo kaže; *skladni* puci, *mirna* sela, travna polja, pune njive, dubja plodna, rojne pčele, stada ciela.“ Napokon poziva svećenik sve, kojim je stan u toj slobodnoj državi, da *„u jedinstvu, u ljubavi“*, skladnimi glasi svi opet zapjevaju slavopjev slobodi, kojim je on otvorio ovu završnu svetkovinu njezinu; taj slavospjev slobodi, onako prosinuloj u pravoj svojoj čistoći i ljepoti, taj slavospjev, u kojem svaka rieč ima sad svoj zamašaj, taj slavospjev, koji je svrha i kruna drami, završuje dramu ovako: „O liepa, o draga,

[1] U posljednjem prizoru Dubravke provedena je reć bi „katharsis“, kako ju samo Göthe shvaćaše (u „Pabirci k Aristotelovoj poetici“), naime, da se u samih osobah drame, a ne u gledaocu ima dogoditi katharsis.

Digitized by Google

o sladka slobodo, dar, u kom *sva* blaga višnji nam bog je do, *uzroče* istini od naše sve slave, *uresu* jedini od ove dubrave, sva srebra, sva zlata, svi ljudski *životi* ne *mogu* bit plata tvôj čistoj ljepoti "

Jedva da je u novovjekih književnostih i koji pjesnik i kojega naroda *prije* Gundulića spjevao onako žarkim i prosvietljenim ćućenjem zadahnut slavospjev slobodi i svomu slobodnomu rodnomu gradu, kako je Gundulićeva Dubravka; onako shvaćenu bit i svrhu slobode, onakov spoj slobode s uzorom pravoga čovječtva. Ovo nije za čudo, kad je Dubrovnik, koji je rodio i odgojio Gundulića, bio takov, da je Englez Watkins, pri nastupu ovoga vieka, mogao reći, da se po njegovu znanju Dubrovnik može nazvati najmudrijom, najboljom i najsrećnijom od svih država, a Matija Ban, da Dubrovnik izpunja jednu od najljepših stranica u povjestnici svieta. U *takovu* Dubrovniku mogao je već tada, na početku 17. vieka, veleum Gundulić uzviti se do onako visoka i čista blagovjestnika slobode, kad je svojim svietlim umom motrio, a svojim plemenitim samilostivim srcem ćutio *razliku* medju slobodom te prosvjetom svoga Dubrovnika, i medju robstvom te tamnilom svoje na okolo slavenske braće pod mletačkom i osmanskom vlašću.

Kako je moralo plamtjeti sve njegovo biće željom, da ono, što je prikazao u Dubravci za svoj uzki zavičaj, vidi protegnuto na čitav svoj slavenski rod! Sve, što ga je o ljudskom dostojanstvu naučala staroklasična predaja; sve, čim ga je nadahnjivala čista ideja kršćanstva; sve, što mu je suvremena poviestna i narodopisna nauka kazivala;[1] sve, što mu je svakdanja mnogostrana sveza Dubrovnika s velikim prostranstvom slavenstva, komu je Dubrovnik tada bio kao njeki sensorium commune, kao njeko skupno ćutilo, reć bi svaki dan na oči i na srce stavljala; sve, što je on s dalekoglednoga vidika dubrovačkoga po svem prostranstvu svieta spoznavao kao sveti zahtjev čovječnosti: sve je to razplamćivalo u njem želju, neka ono, što je on u Dubravci prikazao da u njegovu Dubrovniku već *jest*, svud po slavenskom rodu što prije *bude*. Iz te svete pjesnikove želje, koja je po pobjedi slavenskoga kraljestva sa sjevera nad sultanom Osmanom postala radostnom nadom, nikao je njegov ep Osman; taj ep razmiče ideju Dubravke, ideju slobode, ljubavi, prosvjete, na čitavo slavenstvo.

[1] Smičiklas: „O postanku Gundulićeva Osmana". 1887.

Digitized by Google

Kad je u ovom vieku preporodno ilirsko doba hrvatske književnosti primilo u baštinu djela Gundulićeva, i našlo vienac, što ga je u epu Osmanu savijao svomu rodu Gundulić, krutom Parcom prekinut, od Gundulićeve ruke nesastavljen: tad je veleum Ivana Mažuranića izrazio podpun živ odziv našega doba Gundulićevu, svezao je naše doba s duhom Gundulićevim, otvorio mu opet vidik s Gundulićeve reć bi zvjezdarnice, u stihovih svoga Osmanu dopjevanoga 14 i 15 spjeva: „Nebesa su knjige od vieka, gdje svojim prstom višnji piše; ... s njih se vječna ori slava vječnom trubljom, sviet da sliša: božja je ovo sve država, a kuća mu svieh je viša", pak, svraćajuć s visine pogled na zemlju: „O slovinska zemljo liepa, što sagrieši nebu gori, da te taki udes ciepa, i jadom te vječniem mori? ... I robstvo će tvoje iz tmina na gospodski dan iziti, kad paklenieh dno dubina bratinska se mrzost hiti". On je sastavio vienac, koga je Gundulić u skrštenih bielih rukuh kao dobro djelo svoje držao spremna da ga spusti na tjeme slavenskoga roda svoga kao vienac lovorike i masline; te danas taj vienac, ciel i nerazkidan, osvježen harnim skladnim ćučenjem hrvatskoga te srbskoga naroda i svega roda slavenskoga, polažu složne ruke na pepeo Ivana Gundulića u milom krilu njegova Dubrovnika; na pepeo posvećen, iz koga bukti neugasna luč, razsvjetljujuća put k budućnosti, na pepeo Ivana Gundulića, dostojna da se izpune o njem biblijske rieči: „i pepeo njegov bijaše po smrti njegovoj prorokom";[1] a neumrlomu duhu Gundulićevu slati će u svietle njegove visine naš narod i rod, dok bude u njem srca za poeziju i za čovječtvo, žive klicaje hvale i slave.

[1] Matija Ban l. c. III, 76 kaže slično o Dubrovniku.

19. IV 19[illegible]

Digitized by Google

Digitized by Google

63

3186276404

Digitized by Google